

بررسی محیط کسب و کار در چارچوب اقتصاد مقاومتی: مطالعه موردی کشورهای حوزه سند چشم انداز

تاریخ دریافت: 1396/12/15 تاریخ پذیرش: 1397/2/26

* حسین امیری
* معصومه بارانی بیرانوند*

چکیده

از عامل‌های تعیین‌کننده وضعیت اقتصادی در هر کشور فضای کسب و کار است. به طوری که رشد و توسعه اقتصادی و به تبع، افزایش سلامت اقتصاد کشور در گرو داشتن یک محیط کسب و کار مناسب است. مقاله پیش‌رو در پی بررسی نقش محیط کسب و کار بر رشد اقتصادی به عنوان شاخص ساده اقتصاد مقاومتی در کشورهای حوزه سند چشم‌انداز با استفاده از روش داده‌های تابلویی، طی دوره زمانی 2017م - 2010م است. نتیجه‌ها نشان می‌دهد که فضای کسب و کار با رشد اقتصادی رابطه مثبت و معناداری دارد، به عبارت دیگر با افزایش یک واحد شاخص کسب و کار، رشد اقتصادی به اندازه 0/105 واحد افزایش می‌یابد. متغیرهای نهادی پژوهش، شاخص حکمرانی خوب و آزادی اقتصادی اثر معناداری بر روی شاخص کسب و کار ندارند. متغیرهای کلان اقتصادی از جمله تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی اثر مثبت و معنادار و سرمایه‌گذاری اقتصادی، اثر منفی و معناداری بر رشد اقتصادی دارد. مخارج مصرفی دولت و شاخص فلاکت اقتصادی اثر منفی و معنادار بر رشد اقتصادی دارد. جهت بهبود فضای کسب و کار کشورهای مورد نظر پیشنهادهایی مانند الکترونیکی کردن مرحله‌های اداری کسب و کارها و قوانین و مقررات ساده‌تر ارائه می‌شود.

واژگان کلیدی: محیط کسب و کار، رشد اقتصادی، کشورهای حوزه سند چشم‌انداز، داده‌های تابلویی.

طبقه‌بندی JEL: K20, O50, C23.

*. استادیار و عضو هیئت‌علمی دانشکده اقتصاد دانشگاه خوارزمی (نویسنده مسئول). Email: Hossienamiri@gmail.com.

*. دانشجوی کارشناسی ارشد رشته اقتصاد اسلامی، دانشگاه خوارزمی. Email: Masoumeh.barani1368@yahoo.com.

مقدمه

محیط کسب و کار یکی از عامل‌های اثرگذار بر عملکرد بنگاه‌های اقتصادی است که مدیران یا مالکان بنگاه‌ها نمی‌توانند آن‌ها را تغییر داده یا بهبود بخشند؛ به طوری که محیط کسب و کار نامناسب، هزینه عملکرد بنگاه‌های اقتصادی را افزایش می‌دهد و باعث از بین رفتن انگیزه سرمایه‌گذاری و نیز عقب‌ماندن تولیدکنندگان کشور از رقیبان جهانی می‌شود (حسینی، 1389). مؤسسه Doing Business به منظور ارزیابی فضای کسب و کار از ده شاخص کمی که ده مرحله از عمر یک کسب و کار را از زمان شکل‌گیری تا انحلال آن در بر می‌گیرد، استفاده می‌کند. شاخص‌های پیش‌گفته عبارت هستند از:

1. شروع کسب و کار (Starting a Business) (فرایند ثبت شرکت)؛
2. دریافت مجوزها (Dealing with Construction Permits) (تمام فرایند لازم‌الرعايه از دریافت مجوز تا راه‌اندازی یک کارگاه را شامل می‌شود)؛
3. خدمت‌رسانی برق به کسب و کارها (Getting Electricity)؛
4. ثبت مالکیت (Registering Property) (فرایند لازم جهت ثبت دارایی در دفتر اسناد رسمی است)؛
5. دریافت اعتبار (Getting Credit)؛
6. حمایت از سرمایه‌گذاران (Protecting Investors) (سهام‌داران)؛
7. پرداخت مالیات (Paying Taxes)؛
8. تجارت فرامرزی (Trading Across Borders)؛
9. انحلال یک فعالیت (Resolving Insolvency)؛
10. الزام‌آور بودن قراردادها (Enforcing Contracts).

با توجه به این‌که رشد و توسعه اقتصادی از مهم‌ترین هدف‌های اقتصاد مقاومتی است (سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، 1392)؛ بنابراین لازمه دستیابی به این هدف، پدیدساختن و گسترش فعالیت اقتصادی است که با وجود افزایش فعالیت اقتصادی باعث حرکت از بخش دولتی به بخش خصوصی شده و این سبب پدید آمدن انگیزه بخش خصوصی می‌شود و در صورت حذف موانع در فضای کسب و کار نیز سبب اطمینان سرمایه‌گذاران برای بنگاه‌ها در فعالیت‌های اقتصادی شده و سرمایه‌گذاران بخش خصوصی انگیزه حضور در فعالیت‌های تولیدی و مولد کشور را می‌یابند. به عبارت دیگر، بهبود محیط کسب و کار به

تقویت تولید کشور، توسعه بخش خصوصی، رشد سرمایه‌گذاری و پدیدساختن اشتغال در کشور می‌انجامد؛ بنابراین با بهبود فضای کسب‌وکار، سرمایه‌گذاران داخلی نیز با تزریق سرمایه به بدنه تولید کشور به فعالیت بخش‌های مولد ترغیب می‌شوند و رشد و تولید را در کشور پدید می‌آورند (مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، 1394، ص 4). پس می‌توان گفت که بخش قابل توجهی از مقتضیات رشد اقتصادی هر کشور در گرو فضای مناسب کسب‌وکار در جهت سرمایه‌گذاری بیشتر است؛ بنابراین پدیدساختن سرمایه‌گذاری در یک فضای مناسب کسب‌وکار محقق می‌شود؛ به طوری که هر چه محیط کسب‌وکار در یک کشور مساعدتر باشد، احتمال پدیدآمدن کسب‌وکارهای جدید و رشد کسب‌وکارهای موجود بالاتر می‌رود که این خود به سرمایه‌گذاری بیشتر و در نتیجه رشد اقتصادی بالاتر می‌انجامد. در نتیجه دست‌یابی به رشد اقتصادی در یک کشور به میزان توسعه و مساعدبودن محیط کسب‌وکار در آن کشور بستگی دارد (برومند، 1387، ص 11). در حقیقت لازمه دست‌یابی به جایگاه نخست اقتصادی کشور که هدف سند بیست‌ساله چشم‌انداز اقتصادی است، افزایش رشد و توسعه اقتصادی بوده و این کار با افزایش فعالیت اقتصادی، توسعه بخش خصوصی و بهبود فضای کسب‌وکار قابل تحقق است (بختیاری و شایسته، 1391). بنابراین می‌توان گفت که بهبود وضعیت فضای کسب‌وکار با نقش اثرگذار خود در ارتقای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در عرصه اقتصاد مولد و توسعه بخش تولید، زمینه تحقق هدف‌های اقتصاد مقاومتی در کشور را فراهم می‌آورد.

طبق جدیدترین گزارش بانک جهانی «سهولت کسب‌وکار 2018»، شاخص کسب‌وکار ایران از 56,22 به 56,48 بهبود یافته است اما به علت سرعت انجام اصلاحات کشور نسبت به دیگر کشورهای جهان کمتر بوده و باعث جایگاه بین‌المللی کشور نسبت به سال گذشته چهار رتبه تنزل یابد و از رتبه 120 در بین 190 کشور به رتبه 124 نزول پیدا کند. پنج رتبه نخست فهرست «سهولت کسب‌وکار 2018» بدون تغییر نسبت به گزارش سال 2017 مانده است. بنابراین براساس مقایسه آمارهای بین‌المللی، ایران را می‌توان در زمره کشورهای گروه‌بندی کرد که فضای کسب‌وکار در آنها وضعیت نامطلوبی دارد. به طور کلی مهم‌ترین عامل‌های اثرگذار بر عدم توسعه فضای کسب‌وکار در ایران را می‌توان به عامل‌های سیاسی،

اجتماعی - اقتصادی، بین‌المللی، فناوری، عامل‌های قانونی و مسائل اخلاقی و ارزشی طبقه‌بندی کرد.

برای دستیابی به جایگاه نخست اقتصادی، علمی و فناوری در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران، بهبود فضای کسب‌وکار از مهم‌ترین راهبردهای توسعه اقتصادی کشور شمرده می‌شود؛ از این‌رو در برنامه چهارم توسعه به بحث درباره بهبود محیط کسب‌وکار پرداخته شده است. در بندهای 1، 4، 9 و 20 سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به بهبود وضعیت فضای کسب‌وکار پرداخته شده است. بند یک به فراهم کردن وضعیت مناسب برای کارآفرینی، بند چهار به تقویت سرمایه انسانی از راه آموزش و کارآفرینی، بند نه به تسهیل مقررات برای مبادله‌ها و گسترش تجارت خارجی و بند بیست به تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری اشاره دارد. با توجه به مطالب پیش‌گفته مشاهده می‌شود، که یکی از ملزوم‌های مساعد شدن فضای کسب‌وکار توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی از جمله بندهای مرتبط با محیط کسب‌وکار است (سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، 1392).

اشتغال مولد و نیز اختصاص اصل 66، 67 و 68 قانون اساسی به فضای کسب‌وکار و تصویب قانون بهبود مستمر فضای کسب‌وکار در سال 1390 به وسیله مجلس شورای اسلامی و تبیین وضعیت نامساعد فضای کسب‌وکار به عنوان یکی از دشواری‌های اساسی اقتصاد کشور در سال‌های اخیر مطرح شده است و این‌که بهبود فضای کسب‌وکار می‌تواند زمینه‌ساز تحقق هدف‌های اقتصاد مقاومتی در کشور باشد (مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، 1394، ص 11). به همین منظور در پژوهش پیش‌رو به بررسی بهبود فضای کسب‌وکار در بستر اقتصاد مقاومتی پرداخته شده است؛ بنابراین هدف از پژوهش پیش‌رو، بررسی بهبود فضای کسب‌وکار در بستر اقتصاد مقاومتی با استفاده از روش داده‌های تابلویی، در کشورهای حوزه سند چشم‌انداز* طی دوره زمانی 2017م - 2010م است؛ بنابراین فرضیه پژوهش به این صورت است: بهبود و توسعه فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی کشورهای حوزه سند چشم‌انداز به عنوان شاخص ساده اقتصاد مقاومتی اثر مثبت می‌گذارد.

*. کشورهای حوزه سند چشم‌انداز 23 کشور هستند که شامل ایران، امارات، ترکیه، عربستان، قطر، عراق، گرجستان، ارمنستان، قزاقستان، آذربایجان، بحرین، قرقیزستان، عمان، ازبکستان، کویت، اردن، لبنان، کرانه باختری و غزه، تاجیکستان، پاکستان، یمن، سوریه، افغانستان است.

پژوهش پیش‌رو در چهار بخش تنظیم شده است. در ادامه در بخش بعدی پیشینه تحقیق به تفکیک مطالعه‌های داخلی و خارجی بررسی شده است. در بخش دوم به مبانی نظری فضای کسب‌وکار و اقتصاد مقاومتی اختصاص دارد. در بخش سوم مدل تحقیق و نتیجه‌های آن آورده شده است. بخش پایانی مقاله به جمع‌بندی و ارائه راهکارهایی جهت تحقق هدف‌های اقتصاد مقاومتی پرداخته شده است.

پیشینه پژوهش

درباره ارتباط بین کسب‌وکار روی رشد اقتصادی در کشورهای گوناگون و بررسی وضعیت میزان مقررات سخت و دست‌وپاگیر، مطالعه‌های فراوانی انجام شده است که در این بخش به بررسی آن‌ها پرداخته می‌شود. فضای کسب‌وکار موضوعی می‌باشد که در سال‌های اخیر مطالعه‌های متعددی در خارج و داخل کشور انجام شده است. در این بخش به بیان برخی از این مطالعه‌های پرداخته می‌شود.

مطالعه‌های داخلی

شهنازی و همکاران (1388) پژوهشی با عنوان بررسی تأثیر فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب به بررسی اثر فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی در 68 کشور منتخب طی دوره زمانی 2006م-2003م پرداخته‌اند. نتیجه‌ها نشان می‌دهد ضعف در هفت زیربخش تعطیل کردن کسب‌وکار، ثبت اموال، پرداخت مالیات، شاخص تجارت خارجی، اجرای قراردادهای، استخدام و اخراج کارگران راه‌اندازی کسب‌وکار جدید اثر منفی اقتصادی دارد. حسینی و فهیمی‌فر (1389)، در مقاله‌ای تحت عنوان «نقش توسعه نظام مالی و بهبود فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی» با استفاده از روش داده‌های تابلویی طی دوره زمانی 2009م-2006م با این نتیجه‌ها دست یافته‌اند که بهبود وضعیت مالی و فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی اثرگذار هستند؛ به گونه‌ای که با افزایش یک درصد در حجم دارای‌های بانکی و اعتبارات بانکی، به ترتیب 39/ و 11/ درصد به رشد اقتصادی کشورها افزوده می‌شود. باصری و همکاران (1390)، مقاله‌ای با عنوان «بررسی تأثیر بهبود کسب‌وکار بر رشد اقتصادی» با استفاده مدل پانل دیتا طی دوره زمانی 2010م-2004م به بررسی اثرهای کمی محیط کسب‌وکار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب پرداخته‌اند. نتیجه‌ها نشان می‌دهد

که بهبود رتبه شاخص محیط کسب و کار به رشد اقتصادی این کشورها انجامیده است. در عین حال حذف فضای دیوانسالارانه و تسهیل در قوانین و مقررات و سرعت بخشیدن در اجرای شروع یک کسب و کار از عامل‌های مهمی است که می‌تواند در پدید ساختن محیط مطلوب برای ارتقای رشد اقتصادی اثرگذار باشد.

شهاب (1391)، مقاله‌ای با عنوان «بررسی تأثیر کیفیت محیط کسب و کار بر میزان وابستگی اقتصادی: یک تحلیل تجربی در چارچوب مفهوم اقتصاد مقاومتی» به بررسی کیفیت محیط کسب و کار با استفاده از داده‌های تابلویی برای ایران و منتخبی از کشورهای صادرکننده نفت عضو اوپک طی دوره سال‌های 2011م - 2005م پرداخته است. نتیجه‌ها حاصل نشان می‌دهد که اثر مثبت کیفیت بهتر محیط کسب و کار در افزایش صادرات غیرنفتی کشورهای منتخب و بنابراین در کاهش درجه وابستگی اقتصادی و آسیب‌پذیری آن‌ها مورد تأیید است. در بخش انتهایی نیز بر مبنای نتیجه‌های تحلیلی به دست آمده، بیش از 19 توصیه سیاستی در جهت طراحی و تقویت ساختار اقتصادی کشور بر مبنای ایده اقتصاد مقاومتی پیشنهاد شده است. هوشمند چایجانی و همکاران (1391)، در مقاله‌ای با عنوان «اقتصاد مقاومتی و کارآفرینی» به بررسی رابطه اقتصاد مقاومتی و کارآفرینی پرداختند. نتیجه‌ها نشان می‌دهد که کارآفرینی به عنوان یک عامل اثرگذار بر اقتصاد مقاومتی است.

عبداللهی و همکاران (1392)، در مطالعه‌ای به بررسی اثر شاخص‌های فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی ایران و مقایسه آن با کشورهای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) طی سال‌های 2011م - 2006م با استفاده از شگردهای اقتصادسنجی و اطلاعات آماری بانک جهانی و سایت فضای کسب و کار پرداختند. نتیجه‌های پژوهش حاکی از اثرگذاری بیشتر شاخص‌های حمایت از سهام‌داران خرد، دریافت اعتبار و اجرای قراردادهای بر رشد اقتصادی کشورهای مورد بررسی است که توجه به این شاخص‌ها و بهبود آن‌ها می‌تواند اثر به‌سزایی بر رشد اقتصادی کشورهای مورد بررسی به همراه داشته باشد.

بابکی و همکاران (1393) در مقاله‌ای با عنوان «نقش محیط کسب و کار و آزادی اقتصادی در رشد اقتصادی کشورهای منتخب با رویکرد داده‌های تابلویی (2004-2013)» به بررسی نقش محیط کسب و کار و آزادی اقتصادی بر رشد اقتصادی در 30 کشور منتخب طی دوره زمانی 2013م - 2004م پرداخته‌اند. نتیجه‌ها نشان می‌دهد که محیط کسب و کار و آزادی

اقتصادی، اثر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی دارند. همچنین نتیجه‌های حاصل از آزمون برابری دو ضریب نشان می‌دهد که اثرگذاری آزادی اقتصادی نسبت به محیط کسب و کار بر رشد اقتصادی بیشتر است.

مهربانی و همکارانش (1394)، در پژوهشی تحت عنوان «اثر فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی ایران، کشورهای MENA و OECD با استفاده از روش گشتاور تعمیم یافته» با به کارگیری روش داده‌های مقطعی پویا و برآوردگر گشتاور تعمیم یافته به بررسی و مقایسه اثر شاخص‌های فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی برای 44 کشور عضو منا و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه طی دوره زمانی 2012-2006م پرداخته‌اند. نتیجه‌ها نشان می‌دهد که رشد اقتصادی ایران به علت فقدان محیط کسب و کار مناسب از وضعیت مناسبی برخوردار نیست همچنین بین بهبود فضای کسب و کار و رشد اقتصادی یک رابطه مثبت و معنادار وجود دارد؛ به طوری که با بدتر شدن فضای کسب و کار رشد اقتصادی کاهش می‌یابد. علیزاده (1395)، پژوهشی با عنوان «توسعه و بهبود فضای کسب و کار پیش نیاز جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در دستیابی به رشد اقتصادی» به بررسی رابطه فضای کسب و کار و سرمایه‌گذاری با روش توصیفی - تحلیلی و اطلاعات با شیوه کتابخانه‌ای و اسناد کاوی پرداخته است. نتیجه‌ها تحقیق نشان می‌دهد رابطه مستقیم و دوسویه بین توسعه فضای کسب و کار و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برای دستیابی به رشد اقتصادی در ایران وجود دارد به این صورت که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی انتقال فناوری جدید، مدیریت و دانش روز و از همه مهم‌تر توسعه فضای کسب و کار را در پی خواهد داشت، از طرفی جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران نیازمند تحقق پیش نیازها و الزام‌های می‌باشد که بهبود و توسعه زیرساخت‌های فضای کسب و کار از مهم‌ترین این الزام‌هاست.

باورصاد و همکاران (1396)، مقاله‌ای با عنوان «تبیین الگوی بهبودساز و کارهای کسب و کار» به بررسی فضای کسب و کار با استفاده از روش ساختاری (SEM) و نرم افزار لیزرل (LISREL) و اسپاس اس (SPSS22) در بازه زمانی 1387-1383 پرداخته‌اند. نتیجه‌ها نشان می‌دهد، حمایت مدیریت ارشد، چشم‌انداز کسب و کار و کیفیت تخصص عامل‌های خارجی رابطه مثبت و معناداری با برنامه‌ریزی منابع سازمان دارند؛ همچنین بین برنامه‌ریزی منابع سازمان و عملکرد مالی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

مطالعه‌های خارجی

لويزا و همکاران (loayza et al, 2005)، پژوهش تحت عنوان «بررسی تأثیر مقررات بر رشد اقتصادی و بخش غیر رسمی» سرانجام به این نتیجه رسیده که مقررات فراوان به‌ویژه در بازار کار و تولید به کاهش رشد اقتصادی و تحریک بخش غیررسمی می‌انجامد.

جانکوف و همکاران (Jankvaf, 2006)، در مقاله‌ای با عنوان «مقررات و رشد» به بررسی رابطه این شاخص با رشد اقتصادی در 135 کشور دنیا با استفاده از داده‌های مقطعی پرداخته‌اند. برای ساختن شاخص مقررات از هفت شاخص فرعی سهولت کسب‌وکار (شروع کسب‌وکار، استخدام و اخراج نیروی کار، مالکیت دریافت اعتبار، حمایت از سرمایه‌گذاران، اجرای قراردادها و بستن کسب‌وکار) استفاده شده است. نتیجه حاکی از این است که مقررات بهتر، رشد سریع‌تر را در پی دارد طوری که با تقسیم کشورها به چهار گروه مشاهده می‌شود که نرخ رشد سالانه یک چهارم کشورها با بهترین مقررات کسب‌وکار، $2/3$ درصد بیشتر از یک چهارم پایین‌ترین است.

کالی و سن (Cali at al, 2011)، در مطالعه‌ای به بررسی اثر سیاست‌های دولت در محیط کسب‌وکار و رشد اقتصادی با استفاده از رگرسیون‌های رشد استاندارد و داده‌های تابلویی پویا در کشور هندوستان پرداختند. نشان می‌دهد که اصلاح‌های اثرگذار دولت در محیط کسب‌وکار به‌طور قابل‌توجهی بر روی رشد اقتصادی اثرگذار بوده و تعامل بین دولت و بخش خصوصی است که به‌طور چشم‌گیری باعث هدایت روند رشد اقتصادی می‌شود.

هانچ (Hanch, 2012)، در مقاله خود بر نقش بالقوه اصلاح شاخص‌های فضای کسب‌وکار بر بهبود رتبه کشورها و رشد اقتصادی آن‌ها پافشاری کرده و شاخص‌های دریافت اعتبار و اجرای قراردادها و حمایت از سهام‌داران خرد را از مهم‌ترین شاخص‌ها برای رشد اقتصادی کشورها می‌داند. وی بیان می‌کند که شاخص‌هایی که بر زمان و هزینه تمرکز می‌کنند نیز اثر به‌سزایی در رشد اقتصادی دارند. هم‌چنین وی اصلاح جریان سرمایه‌گذاری را برای بهبود فضای کسب‌وکار کشورها را لازم می‌داند.

ابراهیم حیدر (Ibrahim Haidar, 2012)، پژوهشی با عنوان «تأثیر اصلاح مقررات‌گذاری کسب‌وکار بر رشد اقتصادی» به بررسی رابطه اصلاح مقررات‌گذاری فضای کسب‌وکار و رشد اقتصادی در 172 کشور جهان در دوره 2010م-2006م پرداخته است. پژوهش‌های وی

نشان داده که اصلاح‌های فضای کسب و کار ارتباط مثبت و معناداری با رشد اقتصادی کشورها دارد. همچنین عنوان می‌کند که به‌طور میانگین، هر اصلاح مقررات‌گذاری کسب و کار با 0/015 درصد افزایش نرخ رشد در تولید ناخالص داخلی همراه است.

بردهیاف و همکاران (Boudhief et al, 2014)، در مقاله‌ای به بررسی رابطه مقررات فضای کسب و کار و رشد اقتصادی برای 162 کشور در دوره 2007م - 2011م پرداختند. آن‌ها با استفاده از ده شاخص انجام کسب و کار و برای از دیگر متغیرهای کنترل دریافتند که یک لینک ارتباطی بسیار قوی بین شاخص‌های کسب و کار به جز تجارت برون‌مرزی و دریافت مجوز ساخت و ساز، با رشد اقتصادی وجود دارد. همچنین یافته‌های آن‌ها حاکی از آن است که سیاست‌ها در جهت بهبود مقررات کسب و کار به رشد سریع‌تر کشورهای فقیر می‌انجامد.

اسکالرز و همکاران (Monica Scalars et al, 2017)، «تمرکززدایی مالی و کیفیت نهادی در محیط کسب و کار» با استفاده از داده‌های تابلویی از سال‌های 2012م - 2004م برای 78 کشور، اثر تمرکززدایی مالی را در احتمال محیط‌های سازگار با محیط کار کرده است. نتیجه‌ها نشان می‌دهد که عدم تمرکز مالی، محیط کسب و کار را بهبود می‌بخشد و اثر آن در کشورهای کم‌درآمد قوی‌تر است.

مبانی نظری

ماهیت نظری اقتصاد مقاومتی و فضای کسب و کار

در سال 1389 رهبر معظم انقلاب، ایده اقتصاد مقاومتی را مطرح فرمودند. براساس ابلاغیه رهبر معظم انقلاب در 29 بهمن ماه 1392، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی پیرامون مؤلفه‌های کلیدی زیر استوار شده است (مقام معظم رهبری، 1392): رویکرد جهادی، اقتصادی، درون‌زا، برون‌گرا، مردمی، دانش‌بنیان و عدالت‌بنیان. یکی از بحث‌های مهمی که در الگوی اقتصاد مقاومتی مطرح شده است، درون‌زایی می‌باشد. درون‌زایی به معنای استفاده از ظرفیت‌های داخلی و افزایش تولید داخل است. با توجه به این مفهوم اقتصاد مقاومتی بر کاهش وابستگی‌ها، استفاده از مزیت‌های تولید داخل و کوشش برای خوداتکایی توجه دارد. سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با هدف تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به هدف‌های سند چشم‌انداز بیست‌ساله، ابلاغ شده است.

سازمان‌های بین‌المللی گوناگونی به فضای کسب‌وکار توجه کرده‌اند و شاخص‌های گوناگونی را برای اندازه‌گیری آن به کار برده‌اند. مجمع جهانی اقتصاد (World Economic Forum)، بنیاد هریتیج (Heritage Foundation) و برخی سازمان‌های دیگر در این راه گام‌های مهمی برداشتند. از اواخر دهه 1990م بانک جهانی نیز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین حامیان فعالیت‌های توسعه‌ای در دنیا بر پایه اندیشه‌های دسوتو (De Soto, Hernando)، گرایش خود را به سمت بررسی فضای کسب‌وکار به‌طور کلی و جزئی قانون‌های اثرگذار بر آن تغییر داد. شاخص‌های انجام کسب‌وکار، رشد اقتصادی و اصلاح‌های نظارتی به‌وسیله مارک هانوسچ (Marek Hanusch, 2011)، به‌عنوان شاخص‌های کسب‌وکار بانک جهانی (DBIs) (Doing Business Indicators) به راهنمای مهم و یک معیار برای اصلاح‌های فضای سرمایه‌گذاری تبدیل شده‌اند (اشرف و صالح، 2013م، ص 32).

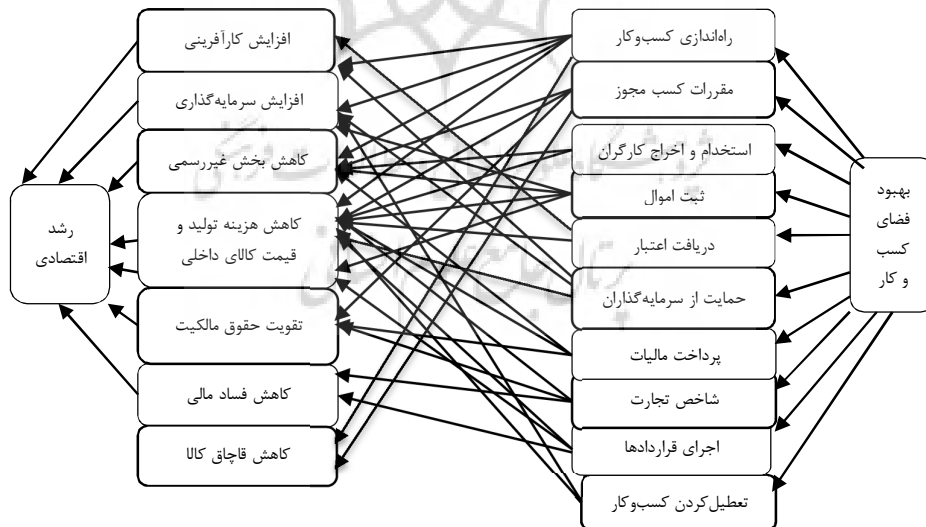
رابطه فضای کسب‌وکار با رشد اقتصادی (مهم‌ترین مؤلفه اقتصاد مقاومتی)

بهبود فضای کسب‌وکار باعث افزایش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، پدیدساختن اشتغال و رشد تولید ناخالص داخلی می‌شود. همان‌طور که بیان شد توجه به مؤلفه درون‌زایی اقتصاد مقاومتی می‌تواند باعث افزایش تولید داخلی و در نتیجه دست‌یابی به رشد و توسعه پایدار شود. بنابراین می‌توان به ارتباط بسیار نزدیک بین بهبود فضای کسب‌وکار و رشد اقتصادی پی برد؛ به‌طوری که با وجود بهبود فضای کسب‌وکار، تسریع رشد اقتصادی را در پی خواهد داشت. از این‌رو می‌توان گفت که با داشتن فضای مناسب برای کسب‌وکار، انگیزه فعالان اقتصادی به تولید، توزیع و مصرف کالاها و خدمات پدید خواهد آمد. در نتیجه هر چه فضای کسب‌وکار در کشورها شفاف‌تر و رقابتی‌تر باشد به افزایش سلامت اقتصادی کشورها و گرفتن سیاست‌های مطلوب انجامیده و روند بهبودی شاخص‌های اقتصادی، از جمله رشد و توسعه اقتصادی که از مهم‌ترین هدف اقتصاد مقاومتی است، پدید خواهد آمد.

مطالعه‌های گسترده‌ای درباره عامل‌های اثرگذار بر رشد اقتصادی از زمانی که هارود - دومار (Haraud - Domaar) سپس سولو (Solo) در دهه 1950م نخستین الگوی رشد

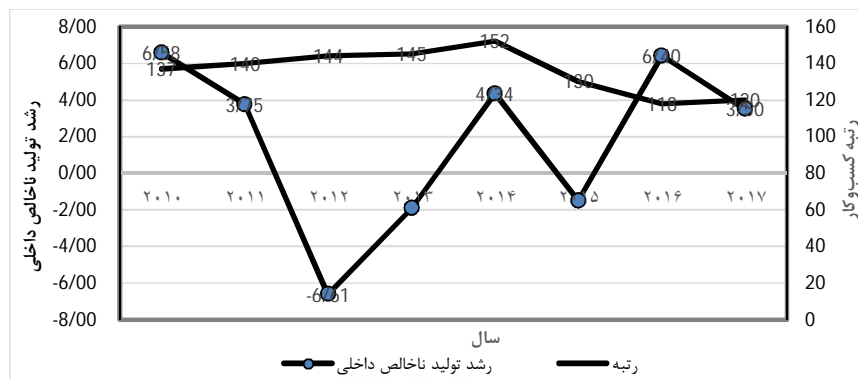
اقتصادی را تعیین کردند، انجام شده است. این مطالعه‌ها بیانگر آن است که افزون بر نیروی کار، سرمایه فیزیکی و تغییرهای فناوری، عامل‌های دیگری نیز بر رشد اقتصادی اثرگذار هستند. یکی از این عامل‌هایی که در نظریه‌های جدید رشد اقتصادی بر آن پافشاری فراوانی شده است، فضای کسب و کار است. با توجه به مطالعه‌های نظری بخش پیشینه پژوهش که اثر بهبود فضای کسب و کار را به‌عنوان یک عامل مهم بر رشد اقتصادی تبیین شده است، در ادامه به‌صورت نموداری این رابطه توضیح داده شده است. پدیدساختن کسب و کارهای جدید به معنای افزایش ظرفیت اقتصاد کشور و رشد کسب و کارها نیز به معنای استفاده از بیشترین ظرفیت‌های موجود و پدیدساختن ظرفیت جدید است. پدیدساختن و توسعه کسب و کار یکی از ابزارهای اثرگذار توسعه اقتصادی است؛ به‌ویژه اگر گستردگی و توزیع جغرافیایی کسب و کارها بالا باشد، هدف‌های توسعه اقتصادی مانند فقرزدایی، توزیع درآمدها و توسعه عدالت اجتماعی نیز از راه توسعه کارآفرینی قابل دستیابی است. در نمودار یک راه بهبود فضای کسب و کار و رشد اقتصادی نشان داده شده است.

نمودار یک: راه بهبود فضای کسب و کار و رشد اقتصادی

منبع: شهبازی و شعبانی (1388).

نمودار دو: ارتباط رتبه کسب‌وکار ایران با نرخ رشد تولید ناخالص داخلی

منبع: بانک جهانی.

نمودار دو ارتباط بین رتبه کسب‌وکار و رشد اقتصادی در ایران را نشان می‌دهد. همان‌گونه که در نمودار پیشین مشاهده می‌شود، افزایش رتبه کسب‌وکار باعث کاهش رشد اقتصادی می‌شود (و برعکس). در حقیقت پایین بودن رتبه کسب‌وکار گویای مساعد شدن فضای کسب‌وکار است که طبق نمودار پیشین در سال 2016م بیشترین نرخ رشد تولید ناخالص داخلی در اقتصاد ایران وجود داشته است که متناظر با آن رتبه کسب‌وکار در پایین‌ترین سطح خود بوده است که این حاکی از مناسب بودن محیط کسب‌وکار ایران در سال 2016م می‌باشد.

دیدبان جهانی کارآفرینی (Global Entrepreneurship Monitor) GEM، در سال 1997م با مشارکت دانشگاه‌های برجسته کشورهای انگلیس، آمریکا، فنلاند و ایرلند، بابسون کالج و دانشکده کسب‌وکار لندن و با حمایت قوی بنیاد کارآفرینی کافمن پدید آمد. دیده‌بان جهانی کارآفرینی، کنسرسیوم دانشگاهی مرکب از تیم‌های علمی پژوهشی است که مأموریت اصلی آن ارزیابی و ارائه داده‌های پژوهشی معتبر در سطح بین‌المللی درباره فعالیت‌های کارآفرینانه است. در مدل GEM عامل‌های پنج‌گانه را که بر فعالیت‌های کارآفرینی اثر می‌گذارند، بررسی می‌شود. همان‌طور که نمودار سه نشان می‌دهد، در بخش بالایی مدل مفهومی GEM، نخستین سازوکار اصلی مربوط به نقش

شرکت‌های بزرگ است که عهده‌دار کسب و کار بین‌المللی هستند. فرض بر این است که اگر وضعیت کلی به گونه‌ای متناسب، توسعه یابد، توان رقابت بین‌المللی شرکت‌های بزرگ افزایش پیدا می‌کند. با بلوغ و توسعه این شرکت‌ها، برای کالاها و خدمات در اقتصاد ملی، تقاضای قابل ملاحظه‌ای پدید می‌آید. این افزایش تقاضا به نوبه خود برای کسب و کارهای خرد، کوچک و متوسط فرصت‌هایی را در بازار فراهم می‌سازد. از سوی دیگر، همان‌طور که در قسمت پایین نمودار مشاهده می‌شود، کانون توجه دومین سازو کار اصلی به‌عنوان محرکی برای رشد اقتصادی، نقش کارآفرینی در پدیدساختن و رشد کسب و کارهای جدید است. در این فرایند مجموعه دیگری از عامل‌های ساختاری -

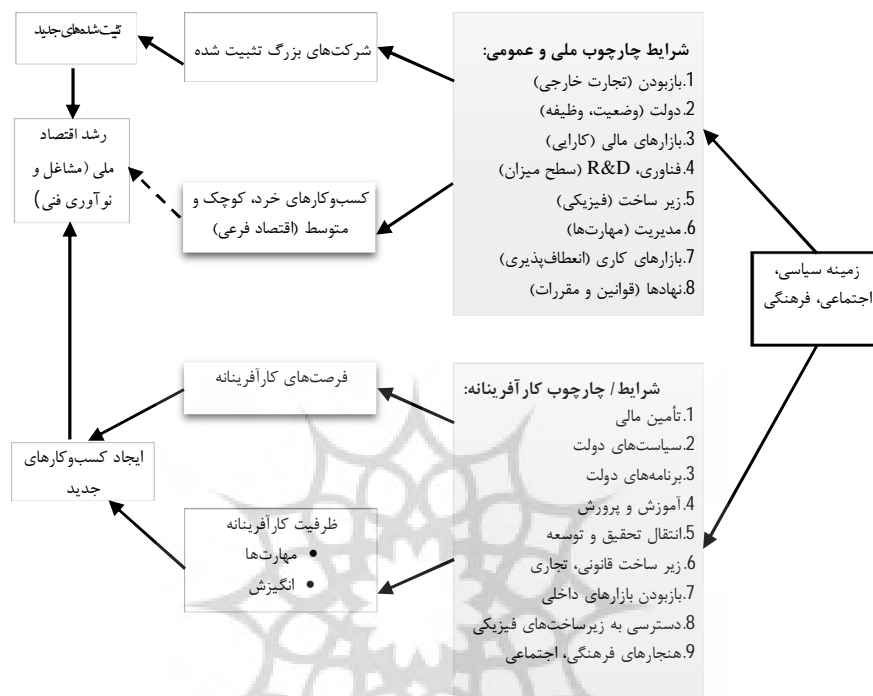
شرایط چارچوب کارآفرینانه، تعامل‌های بین محیط اجتماعی، فرهنگی و ظهور و گسترش کسب و کارهای جدید - نقش دارند. افزون بر این، به‌طور مشخص به دو ویژگی اساسی فرایند کارآفرینانه نیز اشاره می‌شود که عبارت هستند از:

الف) ظهور یا وجود فرصت‌های بازار؛

ب) ظرفیت کارآفرینانه (انگیزه و مهارت) افرادی که به منظور پی‌گیری و بهره‌برداری از آن فرصت‌های کارآفرینانه، کسب و کارهای جدیدی را راه‌اندازی می‌کنند.

بیشترین ارزش مدل GEM به پافشاری آن بر ماهیت تکمیلی هر دو سازوکار پیش‌گفته است که با رشد اقتصاد ملی ارتباط دارد. در حقیقت شرکت‌های بزرگ تثبیت‌شده از راه انتقال فناوری، اثرهای جانبی و افزایش تقاضا برای کالاها و خدمات، اغلب فرصت‌هایی را برای فعالیت‌های کسب و کار جدید فراهم می‌کنند. از سوی دیگر، شرکت‌های کارآفرین می‌توانند از راه کاهش هزینه‌ها و تشدید توسعه فناوری، به پدیدساختن مزیت‌های رقابتی در شرکت‌های بزرگ - به‌عنوان مشتریان اصلی خود - در عرصه‌های رقابت جهانی کمک کنند.

نمودار سه: مدل مفهومی GEM

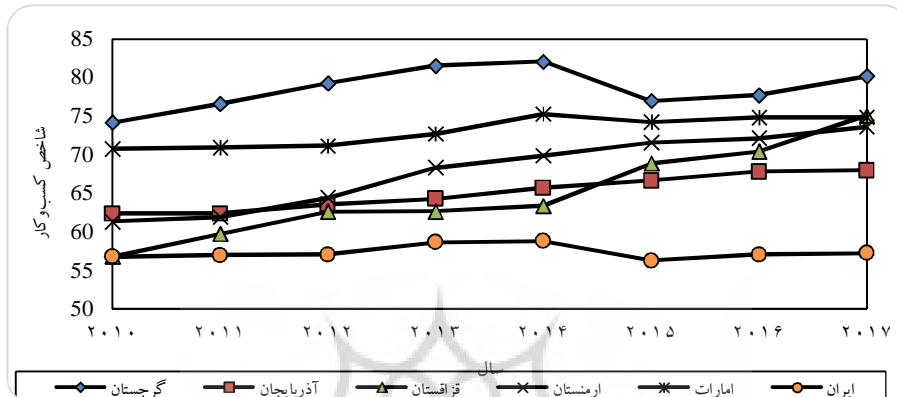

منبع: (آقاجانی و اسبویی، 1391).

واکوی جایگاه ایران در شاخص فضای کسب‌وکار و مقایسه با پنج کشور جایگاه نخست کسب‌وکار حوزه سند چشم‌انداز انقلاب فرهنگی

در این بخش به بررسی جایگاه سهولت کسب‌وکار ایران و مقایسه آن با پنج کشور نخست حوزه سند چشم‌انداز از این دید پرداخته می‌شود. طبق نمودار چهار ملاحظه می‌شود که ایران فاصله فراوانی با کشور گرجستان که از نظر فضای کسب‌وکار در جایگاه نخست قرار دارد، وجود دارد. با توجه به هدف‌های سند چشم‌انداز مبنی بر رسیدن به جایگاه نخست منطقه ملاحظه می‌شود که ایران نسبت به کشورهای منتخب از نظر شاخص فضای کسب‌وکار جایگاه مناسبی ندارد؛ بنابراین برای تحقق هدف‌های اقتصاد مقاومتی در جهت بهبود فضای

کسب و کار، فراهم کردن زیرساخت‌ها و بسترهای مناسب برای پدیدساختن فضای امن سرمایه‌گذاری و بهبود فضای کسب و کار لازم است (مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، 1394). نمودار چهار: مقایسه شاخص کسب و کار ایران با پنج کشور جایگاه نخست فهرست کسب و کار حوزه سند چشم‌انداز

منبع: www.doingbusiness.org.

با توجه به این که یکی از هدف‌های اقتصاد مقاومتی رشد پویا است؛ بنابراین می‌توان از شاخص تولید ناخالص داخلی بدون نفت (شاخص ساده) به‌عنوان یکی از شاخص‌های اقتصاد مقاومتی استفاده کرد.

شاخص ساده ← رشد تولید ناخالص داخلی بدون نفت (شاخص ساده) (GD) با توجه به ضرورت بهبود فضای کسب و کار، پژوهش پیش‌رو به اهمیت و نقش اثرگذار فضای کسب و کار در رشد اقتصادی کشور می‌پردازد، به این منظور ابتدا به ارتباط شاخص کسب و کار و رشد تولید ناخالص داخلی بدون نفت (شاخص ساده) پرداخته می‌شود. امروزه یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های جوامع در جهت دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی پایدار، کوشش برای بهبود محیط کسب و کار است؛ به‌طوری که بخش قابل توجهی از مقتضیات رشد اقتصادی هر کشوری در گرو فضای کسب و کار مناسب در آن کشور است.

معرفی مدل

هدف اصلی پژوهش پیش‌گفته بررسی ارتباط بین فضای کسب و کار و رشد اقتصادی به‌عنوان شاخص ساده اقتصاد مقاومتی در 23 کشور حوزه سند چشم‌انداز طی دوره زمانی

2017م-2010م است. برای این منظور از متغیرهای شاخص حکمرانی خوب، شاخص آزادی اقتصادی، شاخص فلاکت اقتصادی، مخارج مصرفی دولت، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و رشد جمعیت به‌عنوان متغیرهای مستقل استفاده شده است. شاخص حکمرانی خوب از زیر شاخص‌های 1. انتقاد و پاسخ‌گویی؛ 2. ثبات سیاسی و فقدان خشونت؛ 3. کارآمدی دولت؛ 4. کیفیت و چگونگی تنظیم مقررات؛ 5. حاکمیت قانون؛ 6. کنترل فساد تشکیل شده است (دامن کشیده، 1391، ص 77). با توجه به شاخص‌های حکمرانی خوب مشخص است که هر چه شاخص‌های پیش‌گفته شرایط مناسب‌تری داشته باشند، شاخص کسب‌وکار نیز بهبود می‌یابد. شاخص آزادی اقتصادی که شامل شاخص‌های آزادی، کسب‌وکار، تجاری، پولی، مالی و سرمایه‌گذاری است که با برقراری آزادی اقتصادی باعث پدیدآمدن و رونق کسب‌وکارها می‌شود. شاخص فلاکت اقتصادی حاصل جمع تورم و بیکاری حاصل است. در صورت کاهش بیکاری و تورم در کشور، هزینه‌های تولید کاهش و باعث افزایش تولید و مساعدشدن محیط کسب‌وکار می‌شود. در صورت کاهش مخارج مصرفی دولت و صرف هزینه‌ها در جهت برنامه‌های عمرانی، افزایش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، افزایش نیروی فعال و اثرگذار باعث افزایش مشارکت آحاد کشور در فعالیت‌های اقتصادی و افزایش کارآفرینی و مساعدشدن کسب‌وکار می‌شود.

روش مورد استفاده روش داده‌های تابلویی است. داده‌های تابلویی ترکیبی از داده‌های مقطعی و سری زمانی است؛ یعنی اطلاعات مربوط به داده‌های مقطعی در طول زمان مشاهده می‌شود. روش داده‌های تابلویی مزیت‌های فراوانی نسبت به داده‌های مقطعی و داده‌های سری زمانی دارد. داده‌های تابلویی دارای اطلاعات بیشتر، تغییرپذیری بیشتر، هم‌خطی کمتر، درجه آزادی بالاتر و کارایی بیشتری نسبت به داده‌های سری زمانی و داده‌های مقطعی هستند (بالتاجی، 2005).

شکل کلی مدل داده‌های ترکیبی که یک مدل اجزای خطا معروف است، به‌صورت زیر است:

$$Y_{it} = \beta_1 + \sum_{j=2}^k \beta_j x_{jit} + \sum_{p=1}^s YPZ_{pit} + \delta + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

در رابطه پیش‌گفته Y نشان‌دهنده متغیر وابسته، X متغیرهای توضیحی مشاهده شده و Z نشان‌دهنده متغیرهای توضیحی غیرقابل مشاهده اثرگذار بر متغیر وابسته برای هر مقطع بوده که برای توضیح بهتر، این دسته متغیرها از مقادیر اجزای خطا جدا شده است. نماد i

نشان‌دهنده مقطع‌ها یا واحدهای مشاهده‌شده، t نشان‌دهنده دوره زمانی و j و p نشان‌دهنده خطای برآوردهای ترکیبی است که تمام شرایط مربوط به جمله‌های خطا تحت فرضیه‌های گوس-مارکف را دارد.

در این مطالعه رشد اقتصادی (GD) به‌عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است و شاخص کسب و کار (DB)، شاخص حکمرانی خوب (GG)، شاخص آزادی اقتصادی (EF)، شاخص فلاکت اقتصادی (EM)، مخارج دولت (G) سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)، رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص (GFCF) و رشد جمعیت (GPOP) به‌عنوان متغیرهای توضیحی وارد مدل شده‌اند:

$$GDP_{it} = \alpha_0 + \beta_1 DB_{it} + \beta_2 GFCF_{it} + \beta_3 FDI_{it} + \beta_4 EM_{it} + \beta_5 G_{it} + \beta_6 EF_{it} + \beta_7 GG_{it} + \beta_8 GPOP_{it} + U_{it}$$

آماره توصیفی متغیرهای پژوهش

به‌منظور تجزیه و تحلیل اولیه داده‌ها، آمار توصیفی متغیرهای پژوهش برای استفاده در رگرسیون خطی چند متغیره داده‌های ترکیبی در جدول یک ارائه شده است.

جدول یک: آماره توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر آماره	GD	DB	GG	EF	GFCF	G	EM	FDI	GPOP
میانگین	3/20	63/66	-1/82	63/07	23/12	14/89	15/24	1/24	1/62
بیشترین مقدار	11/11	82/09	4/90	77/7	33/82	30	49/66	6/79	21/29
کمترین مقدار	-28/09	39/92	-9/63	40/3	1/52	9/72	0/86	-1/86	-35/24
انحراف معیار	4/68	7/74	3/24	7/91	6/54	4/34	8/62	1/59	6/39
جاری و برا	1821/75	1/66	1/58	13/32	35/88	24/91	32/99	68/38	1567/35
سطح بحرانی	0/00	0/43	0/45	0/00	0/00	0/00	0/00	0/00	0/00

منبع: محاسبه‌های پژوهش.

آزمون ریشه واحد داده‌های ترکیبی

آزمون‌های ریشه واحد مبتنی بر داده‌های داده‌های تابلویی، توان بیشتری نسبت به آزمون‌های ریشه واحد مبتنی بر داده‌های سری زمانی انفرادی دارند. برای این منظور از آزمون مانایی لوین، لین و چو (Levin, Lin and chu) داده‌های ترکیبی استفاده شده است. براساس نتیجه‌ها مقدار آماره احتمال متغیرها کمتر از 0/05 است؛ بنابراین کل متغیرهای پژوهش در سطح، پایا هستند. این به آن معناست که میانگین و واریانس متغیرها در طول زمان و کواریانس متغیرها بین سال‌های

گوناگون ثابت بوده است. در نتیجه، استفاده از این متغیرها در مدل باعث پدید آمدن رگرسیون کاذب نمی‌شود. نتیجه‌های بررسی در جدول نشان‌دهنده مانایی تمام متغیرهاست.

جدول دو: آزمون مانایی براساس رویکرد لوین، لین و چو روی سطح برای متغیرهای پژوهش

متغیر	آماره t	سطح معناداری
GD	-11/58	0/00
DB	-1/78	0/03
GG	-5/79	0/00
EF	-6/34	0/00
GFCF	-7/86	0/00
G	-3/81	0/00
EM	-7/29	0/00
FDI	-6/33	0/00
GPOP	-2/85	0/00

منبع: محاسبه‌های پژوهش.

انتخاب مدل

برای استفاده از داده‌های ترکیبی مدل‌های گوناگونی وجود دارد. برای آزمون صحت و قوت مدل‌های گوناگون از آزمون‌های متعددی استفاده می‌شود. رایج‌ترین آن‌ها آزمون چاو (Chow) برای تشخیص استفاده از مدل اثرهای ثابت در برابر مدل برآوردی داده‌های ترکیبی، آزمون هاسمن (Hausman) استفاده شده است. آزمون چاو برای به‌کارگیری مدل داده‌های تلفیقی (Pooled) در برابر مدل اثرهای ثابت (Fixed Effect) انجام می‌شود.

برای بررسی این‌که بین روش داده‌های تابلویی و داده‌های تلفیقی جهت برآورد تابع مورد نظر، کدام یک انتخاب شود، از آزمون چاو یا F لیمر استفاده شده است. اگر احتمال آماره کمتر از سطح خطای پنج درصد باشد، استفاده از مدل ترکیبی با اثرهای مورد تأیید قرار می‌گیرد، در غیر این صورت مدل تلفیقی بدون اثرهای استفاده می‌شود.

جدول سه: خلاصه نتیجه‌های آزمون F لیمر (متغیر وابسته GD)

احتمال	آماره F
0/0030	2/835692

منبع: محاسبه‌های پژوهش.

همان‌طور که از جدول قابل مشاهده است مقدار آماره آزمون F بیشتر از کمیت بحرانی می‌باشد (میزان ارزش احتمال کمتر از 0/05 است)؛ بنابراین فرضیه صفر رد می‌شود. به‌منظور مشخص کردن اثرهای ثابت و تصادفی باید آزمون هاسمن انجام شود.

جدول چهار: خلاصه نتیجه‌های آزمون هاسمن (متغیر وابسته GD)

احتمال	مقدار <i>d.f</i>	آماره کای دو
0/0401	9	17/603318

منبع: محاسبه‌های پژوهش.

مقدار آماره آزمون هاسمن بیشتر از کمیت بحرانی است (به عبارت دیگر مقدار ارزش احتمال کمتر از 0/05 است)؛ بنابراین فرضیه صفر مبنی بر اثرهای تصادفی رد می‌شود. این به آن معناست که بین اجزای اخلاص و متغیرهای توضیحی هم‌بستگی وجود دارد؛ بنابراین مدل با اثرهای ثابت تأیید می‌شود. در جدول پنج نتیجه‌های حاصل از برآورد مدل با روش اثرهای ثابت آورده شده است.

جدول پنج: تخمین مدل با اثرهای کشورهای حوزه سند چشم‌انداز (متغیر وابسته GD)

متغیر	ضریب برآورد شده	ارزش احتمال (<i>probe</i>)
شاخص کسب‌وکار	0/0105422	0/0015
شاخص حکمرانی خوب	0/122668	0/1493
شاخص آزادی اقتصادی	-0/025414	0/5148
رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص	0/136927	0/0255
مخارج دولت	-0/150908	0/0020
شاخص فلاکت اقتصادی	-0/102044	0/0489
سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	-0/941517	0/00009
رشد جمعیت	0/001206	0/9494

منبع: محاسبه‌های پژوهش.

با توجه به نتیجه‌های به‌دست آمده شاخص کسب‌وکار رابطه مثبت با شاخص اقتصاد مقاومتی (رشد اقتصادی) GD داشته و در سطح 95 درصد نیز معنادار است. به عبارت دیگر

با افزایش یک واحد شاخص کسب‌وکار، شاخص اقتصاد مقاومتی به اندازه 0/01 واحد افزایش می‌یابد؛ بنابراین فرضیه پژوهش که اثر مثبت شاخص کسب‌وکار بر رشد اقتصادی است؛ مورد تأیید می‌باشد؛ بنابراین می‌توان گفت که شاخص کسب‌وکار نقش مهم و مثبتی بر رشد اقتصادی کشورهای مورد نظر دارد. از طرف دیگر متغیرهای نهادی شامل شاخص حکمرانی خوب و شاخص آزادی اقتصادی به‌علت عدم وجود بسترهای مناسب در این‌باره اثر معناداری بر روی GD ندارند.

متغیرهای کلان اقتصادی، تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی تأثیر مثبت و معنادار بر رشد اقتصادی دارد، و سرمایه‌گذاری خارجی رابطه منفی و معناداری بر رشد اقتصادی دارد. به طوری که با افزایش یک واحد رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص، رشد اقتصادی به اندازه 0/136 افزایش خواهند یافت.

همچنین مخارج مصرفی دولت و شاخص فلاکت اقتصادی که مجموع تورم و بیکاری می‌باشد سبب اثرگذاری منفی بر رشد اقتصادی شده است. رشد جمعیت نیز اثر معناداری بر روی رشد اقتصادی ندارد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

لازمه دستیابی به جایگاه نخست اقتصادی کشور در جهت دستیابی به هدف‌های سند چشم‌انداز بیست‌ساله، افزایش رشد اقتصادی است که این کار با افزایش فعالیت اقتصادی، توسعه بخش خصوصی و بهبود فضای کسب‌وکار قابل تحقق است (بختیاری و شایسته، 1391). بنابراین می‌توان گفت، بهبود وضعیت فضای کسب‌وکار با نقش اثرگذار خود در ارتقای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در عرصه اقتصاد مولد و توسعه بخش تولید، زمینه تحقق هدف‌های اقتصاد مقاومتی در کشور را فراهم می‌آورد. پژوهش پیش‌رو به بررسی بهبود فضای کسب‌وکار در بستر اقتصاد مقاومتی کشورهای حوزه سند چشم‌انداز با به‌کارگیری روش داده‌های تابلویی طی سال‌های 2017م-2010م پرداخته شده است. با توجه به این‌که محیط کسب‌وکار اثر قابل‌ملاحظه‌ای بر کل اقتصاد می‌گذارد؛ بنابراین شناسایی علل نامساعد بودن فضای کسب‌وکار در کشورهای منتخب و رفع این معضل اقتصادی بسیار کارساز خواهد بود؛ به طوری که می‌توان گفت از عوامل تعیین‌کننده وضعیت اقتصادی در

هر کشور فضای کسب و کار است؛ به طوری که رشد و توسعه اقتصادی و به تبع، افزایش سلامت اقتصاد کشور در گرو داشتن یک محیط کسب و کار مناسب است. در مقاله پیش رو، افرون بر بررسی اثر فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی، کوشیده شده متغیرهای دیگر از جمله شاخص حکمرانی خوب، شاخص آزادی اقتصادی، شاخص فلاکت اقتصادی، مخارج مصرفی دولت، سرمایه گذاری مستقیم خارجی، رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص نیز بررسی شود. نتیجه های حاصل از بررسی های مطالعه پیش رو نشان می دهد که فضای کسب و کار با رشد اقتصادی رابطه مثبت و معناداری دارد. به عبارت دیگر با افزایش یک واحد شاخص کسب و کار، رشد اقتصادی به اندازه 0/105 واحد افزایش می یابد. متأسفانه بررسی وضعیت کشور از دید شاخص و زیرشاخص های فضای کسب و کار گویای این واقعیت است که وضعیت ایران از دید محیط کسب و کار مساعد نیست؛ بنابراین برای دست یافتن به رشد اقتصادی نیازمند بهبود فضای کسب و کار و عامل های اثرگذار بر آن در پژوهش پیش رو از جمله متغیرهای نهادی (شاخص حکمرانی خوب و شاخص آزادی اقتصادی) و متغیرهای کلان اقتصادی (سرمایه گذاری مستقیم خارجی، رشد تشکیل سرمایه ثابت، مخارج دولت، شاخص فلاکت اقتصادی) کشور است. به این منظور راهکارهای زیر پیشنهاد می شود:

1. به رسمیت شناختن هر چه بیشتر روش های الکترونیکی و سوق دادن انجام تمام مرحله های شروع کار به سمت استفاده از روش های الکترونیکی؛
2. انتقال هزینه های راه اندازی و ارائه خدمات عمومی و استفاده از زیرساخت ها به پرداخت های پسین مانند عوارض، مالیات، هزینه آب، برق، گاز و ... یا اقساطی کردن آن ها؛
3. الکترونیکی کردن انجام مرحله های اداری، دریافت و ارسال مدارک و پرداخت هزینه ها؛
4. تجمیع سازمان ها و نهادهای ذی ربط و تعیین میزان هزینه های پرداختی جهت ثبت اموال و املاک به آنان؛
5. اصلاح و بازنگری در فرایندها و قوانین و مقررات ثبت مالکیت اموال و دارایی های مادی و معنوی.

منابع و مأخذ

1. آیت الله خامنه ای، سیدعلی؛ سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی؛ بازبایی شده در تاریخ 30 بهمن ماه 1392.

2. آفاجانی، حسنعلی و صابر خلیلی‌اسبوئی؛ «ارائه مدلی مفهومی از شاخص‌های GEM در کارآفرینی»؛ کنفرانس ملی کارآفرینی و مدیریت کسب‌وکارهای دانش‌بنیان، آبان 1391.
3. بابکی، روح‌الله و مصطفی سلیمی‌فر؛ نقش محیط کسب‌وکار و آزادی اقتصادی در رشد اقتصادی کشورهای منتخب با رویکرد داده‌های تابلویی (2013-2004)؛ «مجله اقتصاد و توسعه منطقه‌ای»، س 21، دوه جدید، ش 8، 1393.
4. باصری، بیژن و میثم شاه‌حسینی؛ «بررسی تأثیر بهبود محیط کسب‌وکار بر رشد اقتصادی (مطالعه موردی کشورهای منتخب منطقه خاورمیانه)»؛ فصلنامه علوم اقتصادی، س 3، ش 10، 1389.
5. باورصاد، بلقیس، نوروزی، پویا و بهمن حاجی‌پور؛ «تبیین الگوی بهبودساز و کارهای کسب‌وکار»؛ مطالعات مدیریت راهبردی، ش 29، 1396.
6. بختیاری، صادق و شایسته افسانه؛ «بررسی تأثیر بهبود فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب با تأکید بر ایران»؛ فصلنامه علوم اقتصادی، س 6، ش 19، 1391.
7. برومند، شهرزاد؛ امنیت اقتصادی در ایران و چند کشور منتخب (مطالعه تطبیقی)؛ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، 1387.
8. حسینی، سیدمحمدرضا و دهقان بنادکوکلی؛ گزارش پایش فضای کسب‌وکار، گروه مطالعات محیط کسب‌وکار؛ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، 1389.
9. حسینی، سیدمهدی و فاطمه فهیمی‌فر؛ «نقش توسعه نظام مالی و بهبود فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی»؛ چهارمین کنفرانس بین‌المللی توسعه نظام تأمین مالی در ایران، 1390.
10. شهنازی، روح‌الله و زهرا دهقان‌شعبانی؛ «بررسی فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب»؛ پژوهشنامه اقتصادی، س 13، ش 3، 1390.

11. شهاب، محمدرضا؛ «بررسی تاثیر کیفیت محیط کسب و کار بر میزان وابستگی اقتصادی: یک تحلیل تجربی در چارچوب مفهوم اقتصاد مقاومتی»؛ مجموعه مقالات همایش ملی بررسی و تبیین اقتصاد مقاومتی، دانشگاه گیلان، 1391.
12. علیزاده، نوید؛ «توسعه و بهبود فضای کسب و کار پیش نیاز جذب سرمایه گذاری خارجی در دستیابی به رشد اقتصادی»؛ *مجله اقتصادی*، ش 7 و 8، 1395.
13. عبداللهی، فرشته، مهربانی، فاطمه و مهدی بصیرت؛ «اثر فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی ایران، کشورهای MENA و OECD با استفاده از روش گشتاور تعمیم یافته»؛ *فصلنامه سیاست های راهبردی و کلان*، س 4، ش 13، 1395.
14. مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد؛ «بهبود فضای کسب و کار و تحقق اقتصاد مقاومتی»؛ تهران: سلسله گزارش های اقتصاد مقاومتی، ش 14، 1394.
15. هوشمند چایجانی، میلاد، آل طه، سیدحسن و محمد اسماعیل زاده؛ «اقتصاد مقاومتی و کارآفرینی»؛ همایش های ملی بررسی و تبیین اقتصاد مقاومتی، 1391.
16. Ashraf S.E. Saleh; "Assessing the impact of doing business indicators on the GDP growth in Egypt"; **International Journal of Research in Social Sciences, IJRSS & K.A.J.** All rights reserved, 2013.
17. Baltagi, B; "Econometric analysis of panel data"; **John Wiley & Sons**, 2008.
18. Boudhif, M., & Teheni, Z. E. G; "Business regulations and economic growth: What can be explained?"; **International Strategic Management Review**, 2 (2), 2014.
19. Cali, M., & Sen, K; "Do effective state business relations matter for economic growth? Evidence from Indian states"; **World Development**, 39 (9), 2011.
20. Daft, L. R; **Management**; Cengage Learning Pulication, 2003.

21. Djankov, S., McLiesh, C., & Ramalho, R. M; "Regulation and growth"; **Economics Letters**, 92 (3), 2006.
22. De Soto, H; **the mystery of capital: Why capitalism triumphs in the West and fails everywhere else**; Basic Civitas Books, 2000.
23. Haidar, J. I; "the impact of business regulatory reforms on economic Growth"; **Journal of the Japanese and International Economies**, 26 (3), 2012.
24. Hanusch, M; "The doing business indicators, economic growth and regulatory reform"; **Browser Download This Paper**, 2012.
25. Monica Escaleras, Florida Atlantic Universit; **Fiscal decentralization and institutional quality on the business environment**, 2017.
26. Loayza, N., Oviedo, A. M., & Servén, L; **The impact of regulation on growth and informality cross-country evidence**; WWW.world bank.com, 2005.